

Minden kor újraértelmezi az értékeit, van, amit megőriz belőle, van, amit nem

– beszélgetés Bartha Elek professzorral –

Prof. Dr. Bartha Elek a Debreceni Egyetem oktatási rektorhelyettese, a Néprajzi Tanszék vezetője. Okleveles etnográfus. Kutatási területe a néprajztudomány, a folklorisztika, a vallástudomány, a hiedelmek, a vallásosság-gal összefüggő népszokások. 1998-tól tanszékvezető, nevéhez fűződik a néprajztanári képzés hazai elindítása és megszervezése az egyetemen. Publikációinak száma: 232, ebből 8 önálló könyv. 2002 óta az MTA doktora, aktív közéleti személyiség, több tudományos testület, egyebek között a finn Kalevala Társaság tagja. Idén, október 23-án Debrecen Város Csokonai-díjával ismerték el munkásságát.

EE: – *Professzor Úr! Ipolyi Arnold nagyváradi püspök, a művészettörténeti, néprajzi kutatások egyik úttörője azt vallotta: „Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze maradványainkat és töredékeinket, nehogy végleg elveszzenek, s az által is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.” Gondolom, egyetért ezzel a megállapítással, hiszen Ön is ennek a jegyében élt eddigi életében.*

– Ipolyi Arnold valóban a néprajztudomány egyik fontos célját fogalmazza meg, hiszen értékeink feltárása, megőrzése nemzeti érdek, identitásunk részét képezi. Értékeinkre azért is oda kell figyelni, mert egy idő után elenyésznek, feledésbe merülnek vagy átalakulnak, újak kerülnek a helyükre. Minden kor újraértelmezi az értékeit, van, amit megőriz belőlük, van, amit nem, és mindez az éppen az aktuális értelmezéstől függ. Ehhez nyújt segítséget a néprajztudomány. Ez egy természetes folyamat, amelyet a nemzetközi kultúrpolitika is figyelemmel kísér, többek között az UNESCO és más nemzetközi szervezetek, amelyek feladatuknak érzik a szellemi örökség, az emberiség értékeinek megőrzését. Nemzeti értékeink is megőrzésre, védelemre szorulnak, sokszor a napi politika szintjén is, mert mindig akadnak, akik igyekeznek elbirtokolni azokat. Ha nekünk, néprajzosoknak nincsenek megfelelő tudományos érveink, adataink, amelyeket fel tudunk mutatni, a politikának sem lesz elegendő érvrendszer a kezében.

EE: – *Mikor és miért épp ezt a hivatást választotta?*

– Középiszolás koromban elsősorban a tőlünk távoli népek, kontinensek kultúrája érdekelt, Dél-Amerika, Afrika, a Csendes-óceáni szigetvilág. Olvasmányaim jelentős részét ezek tették ki, a kamaszkori kalandvágy ebbe az irányba orientált. A Debreceni Egyetemre magyar-történelem szakra jelentkeztem, ám valójában a néprajz miatt jöttem ide, ugyanis a budapesti értelmiségi családban, ahol nevedtem, úgy hírllett, Debrecenben a legjobb a néprajzoktatás. Nem is csalódtam, és remélem, azóta is tudjuk az első professzor, Gunda Béla által kijelölt gyakorlatorientált irányvonalat és ezzel párhuzamosan a széles körű módszertani szabadságot biztosítani a néprajztudomány debreceni iskolaként ismert műhelye számára.

EE: – *Sokan a múlt és a falu vizsgálatának tartják a néprajzot, a modernizáció, a felgyorsuló idő azonban a hagyományos társadalmak*

teljes felbomlásához vezet, a végüket jelenti. Mennyire szól ez a tudomány a jelenünkről?

– A folklorisztika és a néprajztudomány legalább annyira a jelen, mint a múlt tudománya. A hagyományos néprajzot, ahogy az a XIX. század második felében kialakult, a múlt iránti érdeklődés motiválta, az állt a középpontjában, de akkor is feladata volt a korabeli jelen vizsgálata. Az idő múlásával mindig és mindenhol új hagyományok alakulnak ki. Amikor olvasom az újságokban, a neten az ufótörténeteket, akkor valójában ötszáz évvel ezelőtti boszorkánytörténetek elevenednek fel. Ugyanazok a motívumok, csak a szereplők mások, nem azok a mitikus lények, akik a magyar vagy az európai hiedelemrendszerben valamikor jelen voltak, most földönkívüliek ragadják meg a képzeletünket. Uthalhatnék ezzel kapcsolatban a szövegfolklor más elemeire is, vagy az új vallási mozgalmakra. A szokások, az ünnepek, az idő tagolódásának állandó változásával is szembesülünk. Érdekes ebből a szempontból a pártállami időszak, hogy hogyan módosult akkor az ünnepek struktúrája, és most hogyan alakul részben vissza. A hagyományok rekonstrukciója lehetővé teszi, hogy a globalizációs folyamatok mellett egy ellentétes mozgás is beinduljon, ami erősíti a helyi identitást. Napjainkban tanúi lehetünk

számos hagyomány újraeledésének, népszere-
rűk a helyi fesztiválok, vásárok, a gasztrono-
miai rendezvények, melyek megszerkesz-
tésében a néprajzi kutatásoknak, ismeretek-
nek kulcsszerepe van.

EE: – *Egyesek azt állítják, hogy a néprajz, a hagyományos tárgyi kultúra, a néphagyományok, szokások, a hitélet kutatása a 24. órában van, hiszen egyre kevesebb érintetlen, „beszédese” tárgyi emlék lelhető fel, fogy az élő adatközlők száma. Ön mit gondol erről?*

– Egy kultúra az adott állapotában mindig a 24. órában van, hiszen tíz, ötven évvel később már egy másfajta keresztmetszetet lehet készíteni róla. Már a XIX. század végén is emlegették a 24. órát a népi kultúrával kapcsolatban, de ma is, amikor a hagyományos kultúrák térségünkben már felbomlottak, ezeknek sok eleme tovább él. Nekünk, néprajzosoknak figyelniünk kell a tendenciákat, hogy a kultúráknak bizonyos elemei milyen jelentésben bukkannak fel ismét. Erre lehet akár ezeréves példát is felhozni: az ősi Boldogasszony kultusza Szűz Mária tiszteletében él tovább. Ugyanezt lehet elmondani a régi hiedelmeinkre vonatkozóan, a szövegfolklor műfajokról, a táncról, népzeneről nem is beszélve.

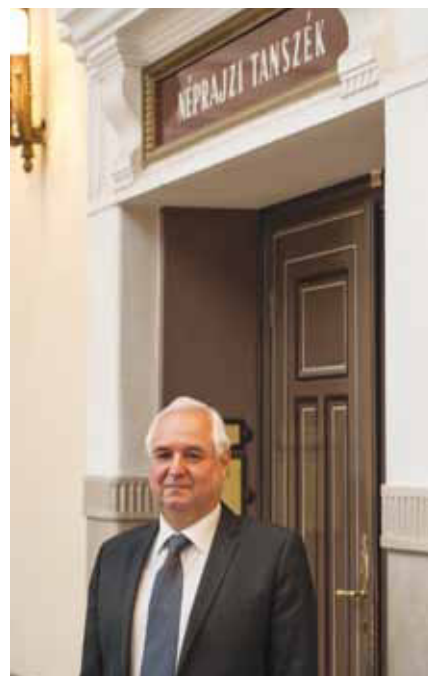
EE: – *A néprajztudománynak rendkívül szerteágazó tárgykörei vannak, a hagyományos népi kultúra, a nemzeti, etnikai kultúra, életmód-, táplálkozáskultúra, vallási, ünnepi szokások és folytathatnám a sort. Ön legfőképpen szakrális néprajzzal foglalkozik. A népi vallási hagyományok kutatása, megismertetése milyen szerepet játszhat a vallási élet alakulásában, erősítheti-e a vallásgyakorlatot?*

– Valóban, a vallási néprajz, a vallásantropológia az, amit én elsősorban művelek, de néprajzosként folkloristának tartom magam. Részben ezen belül, ezzel átfedésben van egy

tudományág, amit vallástudománynak neveznek, ami nem azonos a teológiával. A vallási néprajz több mint száz évvel ezelőtt segédtudományként jött létre, a lelképásztorkodás-tan tantárgy mellé rendelték. Felismer-
ték ugyanis azt, hogy a vidéki lelkészeknek szükségük lehet néprajzi ismeretekre, ha bekerülnek egy saját, lokális hagyományokkal rendelkező közösségbe. Azt a jelenséget pedig gyakran tapasztaljuk, hogy a tudomány visszahat a saját tárgyára. A hagyományörzésnél is találkozhatunk azzal, hogy befolyással van a társadalomban végbemenő folyamatokra. Ugyanez mondható el a vallástudományról is, ami helyi szinten gyakran visszahat az élő, működő vallásosságra, táplálhatja, tudatosíthatja, erősítheti azt. Mindemellett kutatásaink a mai új vallási jelenségek számára is képesek segítséget nyújtani, megítélni azt, hogy egy új vallási mozgalom milyen értékeket képvisel.

EE: – *A legtöbb néprajzkutatónak az a módszere, hogy az általa kutatott településre, régióba úgymond „beköltözik”. A terepmunka során megfigyeli a szokásaikat, levéltárakban, könyvtárakban kutakodik, elbeszélget az ott élőkkel, és ez sokszor hónapokat is igénybe vehet. Az egyik hallgatója azt nyilatkozta Önről: Okos, felkészült, emberi, az egész tanszéke mintaszere. Hogyan tudja a kutatást összeegyeztetni az oktatói, tanszékvezetői munkával és a közéleti funkcióival?*

– A Néprajzi Tanszék létszáma kicsi, de magyarországi viszonylatban nem kell szégyenkezniük. Megvan iránta az érdeklődés, a néprajz, a hon- és népismeret tanári, valamint néprajz mesterképzésre az idén is szép számmal vehettünk fel hallgatókat. Az oktatásba az MTA néprajzi kutatócsoportunk is besegít. Az ön által említett „beköltözés” jó módszer, főleg ha távolabbi vidékek kutató-

sáról van szó. Egyébként a rendszeres, gyakori látogatás is megfelel, de használunk írott, történeti forrásokat, használjuk a sajtót, a tárgyi kultúra emlékeit is. A debreceni néprajznak egyik fő erőssége, hogy nagy hangsúlyt helyezünk a gyakorlatra, ami a népszerűségünkhöz is hozzájárul. Egyetemi teendőim mellett terepre menni nem sok időm marad. Van viszont elég sok befejezetlen munkám, amelyeknek most próbálok a végére járni. A fiatal kollégák szakmai irányítása is sok energiát leköt.

EE: – *Engem mindig érdekelt a történelem, a néprajz, a szociológia, a művészettörténet, számos ilyen tárgyú könyvet olvastam, mert ezek szórakoztatnak, és csak irigyelni lehet azokat az embereket, akik egész életükben ezekkel hivatásszerűen foglalkozhatnak. Van-e Önnek szüksége a munkáján kívül egyéb kikapcsolódásra? Mit szokott csinálni szabadidejében, amikor nem néprajzzal foglalkozik?*

– Ha van egy kis szabadidőm, szeretem azt családi körben tölteni, a természetet járni, úszni, olvasni, zenét hallgatni. Az utazást is kedvelem, ez többnyire a hivatásommal jár, egyfajta szakmai betegség. Ilyenkor figyelhetem az embereket, hogyan élnek, hogyan gondolkodnak, miként alakítják környezetüket. Megnézem a helyi építkezést, a szakrális építményeket, templomokat. Más kultúrák megismerése azért is fontos, mert a sajátunkat is ezek tükrében tudjuk igazán értékelni. Számomra kiváló pihenést, kikapcsolódást jelent hivatásomnak ez a gyakorlati oldala, és ezt családom is jól viseli.

Szegedi Magdolna

